

Kis Péter

Hadtudományi előadások a Budapesti Tudományegyetemen a két világháború között

A katonai akadémiák intézménytípusának 18. századi kialakulása óta a katonatisztképzés, a hadtudományi oktatás elsősorban ezekkel a speciális tanintézetekkel kapcsolódott össze. A 18. század végi nemesi reformtörekvések is külön intézményt akartak létrehozni az önálló magyar tisztképzés megoldására, ennek megfelelően az 1790/1791. évi országgyűlésen a rendek követelték, hogy a katonai nevelés előmozdítására állítsanak fel „nemzeti hadi-iskolát”.¹ Egy évtizeddel később azonban – ideiglenes megoldásként – egy másik alternatívával is számoltak.

1802-ben I. Ferenc engedélyezte, hogy a magyarországi katonai akadémia megalapításáig a pesti egyetemen hadtudományi tanszéket állítsanak fel, és a hadtudományokkal foglalkozó ifjak számára ösztöndíjakat hozzanak létre.² Ezzel összefüggésben az 1806-ban bevezetett, a magyarországi rendek és a bécsi udvar kompromisszumaként kialakított oktatási rendszerben (a második *Ratio Educationisban*) a pesti egyetem bölcsészettudományi karán 10 speciális tantárgy is szerepelt, köztük a hadtudomány (*scientia rei militaris*), amelynek oktatására két professzort akartak kinevezni, hogy a katonai akadémiák mintájára végezzék oktatói munkájukat. Az általuk nyújtandó alapozó és elméleti – erődítéstani, pirotechnikai, fegyvertani és egyéb katonai – képzés lehetőséget adott volna a megfelelően teljesítő hallgatóknak, hogy megszerzett tudásukat az ausztriai katonai akadémián gyakorlati ismeretekkel egészítsék ki.³

Az elképzelés nem vált valóra, és 1807-ben az udvar elutasította Marczibányi István katonai tanszékeket támogató alapítványának elfogadását. Az egyetemi

¹ CSIKÁNY 2008: 76.

² MÁRKUS 1901: 280–283.

³ MÉSZÁROS 1981: 273, 288–289; *Ratio educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas* 1806: 99–100, 137–138.

hadtudományi oktatás tehát el sem kezdődött,⁴ és még évtizedeket kellett várni a rendszeres és folyamatos hazai tisztképzés elindulására is, jóllehet a Ludovika Akadémiát már a következő évben, 1808-ban megalapították.

Az önálló magyar tisztképzés történetében a fordulópontot a kiegyezés jelentette. Az 1868-ban meghozott törvények rendelkeztek a Magyar Honvédség felállításáról, és ez sürgető feladattá tette a hadtudományban járatos tisztikar megteremtését. Két lehetőség jöhetett számításba. A legkézenfekvőbbnek a Ludovika Akadémia működésének megindítása volt, azonban 1868-ban még bizonytalannak látszott ennek uralkodói jóváhagyása és a közös haderőtől való függetlensége.⁵ A második alternatívát az jelentette, hogy a meglévő katonai és felsőoktatási intézményrendszerre támaszkodva alakítanak ki képzési formát. Ennek megfelelően az újonnan kinevezett tisztek számára a honvédkerületek székhelyén három hónapos tiszti iskolákat állítottak fel, valamint az akkor még egyetlen egyetemen (Pesten), illetve a hat állami fenntartású, azaz királyi jogakadémián (Nagyszombaton, Győrött, Nagyváradon, Kassán, Zágrábban és Pécsen) hadtudományi tanfolyamokat szerveztek. A pesti egyetemen ez Hollán Ernő és Tóth Ágoston nevéhez fűződik, utóbbi mint a bölcsészeti kar hadászati tanfolyamának 1869-ben kinevezett igazgatója négy éven át több katonai tárgyból is tartott előadásokat. Rajta kívül hat honvédtiszt (Csermelyi Lajos, Csesznák Benő, Domaniczky István, Kiss Ferenc, Paxy Károly, Pongrácz Károly)⁶ vett részt hosszabb-rövidebb ideig az oktatásban 1873-ig.

A tanfolyamot – elsősorban az egyéves önkéntesek és a sorkötelesek számára – azzal a céllal indították, hogy egy év alatt a tiszti vizsga letételére alkalmassá tegye az előadásokat látogató hallgatókat. Ez a Magyar Honvédség tartalékos tiszti állományának bővítését szolgálta volna. A vizsgákat azonban a magyar vezényleti nyelvű Honvédséghez kerülő tisztjelölteknek is német nyelven kellett letenniük a közös hadsereg – magyarul nem mindig tudó – tisztjeiből álló bizottság előtt, és ez számos esetben a vizsga sikertelenségéhez vezetett.⁷ Az a tény is visszatartotta a hallgatókat a tanfolyamra jelentkezéstől,⁸ hogy egyéves önkéntesként csak a közös hadseregben vállalhattak szolgálatot.⁹ Néhány év alatt sikerült ezt a kérdést megoldani, így 1871. október 20-án az egyetemen tiszti és hadapródi vizsgákat tartottak, a vizsgabizottság

⁴ SZENTPÉTERY 1935: 319.

⁵ ÁCS 2013: 86–87.

⁶ Erre lásd a Magyar Királyi Tudományegyetem 1868 és 1973 közötti tanrendjeit.

⁷ *A Honvéd*, 1870. január 6. 4.

⁸ Sajtóértesülés szerint 1869-ben 84, 1870-ben pedig 42 hallgató iratkozott be, az 1869/1870-es tanév őszi szemeszterén mindössze hatan látogatták rendszeresen az előadásokat. *A Honvéd*, 1870. január 6. 3.

⁹ *Ellenőr*, 1873. február 8. 1.

hét tagja magyar volt, és majdnem mindegyikük szolgált az 1848–1849-es szabadságharcban.¹⁰ Az egyéves – a naptári évhez, és nem a tanévhez igazodó – szabadon választható tanfolyamon rendszerint három honvédtiszt 9–10 tárgykörből tartott előadásokat, heti 10–12 órában. Az oktatói kar tagjai a hadtudományi szakirodalom műveléséből is kivették a részüket.¹¹

A Ludovika Akadémia működésének megindulása elsorvasztotta az egyetem és a jogakadémiák hadtudományi tanfolyamait, a Ludovika felállításáról szóló törvényjavaslatot 1872 márciusában azzal is indokolták, hogy a létesítendő intézmény a honvédkerületek tartalékos tiszti iskoláinak, valamint a budapesti egyetem és néhány akadémia hadtudományi tanfolyamainak helyét veszi majd át.¹² 1873-ban még párhuzamosan futott a két képzési forma, az év végén pedig a sajtó rövid hírként közölte, hogy a budapesti egyetemen „rendszeresített hadtudományi előadások, miután a vizsgák eredménye, ezen szakra fordított költségekkel párhuzamba nem hozható, kedvezőbb viszonyok beálltaig a bekövetkező tanévben már szünetelni fognak”.¹³ Az egyetemi katonai tanfolyam és a Ludovika Akadémiáé közti összefüggést mutatja, hogy Csermelyi Lajos és Csesznák Benő mind a két tanári kar tagja volt.¹⁴

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után a dualizmus első éveibe hasonlóan ismét felmerült az egyetemi hadtudományi képzés kérdése. A kormányzat már 1920-ban felvetette a Budapesti Tudományegyetemnél a hadtudományi előadások bevezetését az egyetemi tanrendbe, azonban a kísérlet ekkor eredmény nélkül maradt.¹⁵ Minden bizonnyal a békeszerződésekben foglalt, a magyar haderőre, így a tisztképzésre is vonatkozó korlátozások¹⁶ miatt jött számításba a rejtett tiszti utánpótlásnak ez a formája. 1927. március 31-én a haderőre vonatkozó előírások betartása felett őrködő Szövetségek Közi Ellenőrző Bizottság elhagyta Magyarországot, ezzel kezdetét vehette a magyar haderő fejlesztése. Ennek szerves részét képezte – hasonlóan a Magyar Honvédség 1868-as felállításakor előállott helyzethez – a tiszti és tartalékos tiszti állomány bővítése is. Julier Ferenc négy hónappal az antantbizottság távozása után hírlapi cikkben vetette fel egyetemi és főiskolai katonai tanszékek létesítését a hadseregszervezési, harcászati és hadászati alapismeretek, illetve az egyes egyetemi-főiskolai szakokhoz illő

¹⁰ *A Honvéd*, 1871. október 19. 186.

¹¹ PÁSZTI 2017: 1070, 1072–1074, 1077, 1079–1080, 1085, 1090, 1099.

¹² *Budapesti Közlöny*, 1872. március 24. (melléklap) 92.

¹³ *A Hon*, 1873. október 2. (reggeli kiadás) 2.

¹⁴ Csermelyi Lajos 1870-től, Csesznák Benő 1873-ban tanított az egyetemen, a Ludovikán előbbi 1873–1874-ben, utóbbi (1895 és 1899 között akadémia parancsnok volt) 1872–1877, 1882–1885 és 1895–1899 között. BACHÓ 1930: 964.

¹⁵ SZENTPÉTERY 1935: 635.

¹⁶ HORVÁTH 2018: 30–33. A vonatkozó rész Horváth Csaba munkája.

speciális katonai ismeretek oktatására.¹⁷ 1932-ben a magyar kormány ismét bevezette az általános hadkötelezettséget, ugyanebben az évben írt pályamunkájában Horváth Ferenc vezérkari százados részletesen kidolgozta a Julier-féle ötletet, és azt javasolta, hogy az érettségizett férfiak számára kötelező egyéves katonai szolgálat részét képező kilenc hónapos tartalékos tiszti tanfolyamot részben az egyetemeken és főiskolákon felállítandó katonai tanszékek tartsák meg.¹⁸

Az 1930-as évek első éveiben be is vezették a magyar egyetemeken és főiskolákon a katonai tárgyú előadásokat.¹⁹ A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán az 1930/1931-es tanév II. félévében heti kétórás kurzust hirdettek meg *Katonai, politikai és hadtudományi ismeretek* címmel. A következő tanévben a kurzus kimaradt a tanrendből, majd az 1932/1933-as tanévben *Hadtudományi ismeretek* címen ismét meghirdették a harmad- és negyedéveseknek. A következő tanévtől *A modern honvédelem problémái* címet²⁰ viselő tárgyat nem kari, hanem egyetemi szinten hirdették meg, és ami igazán fontos változást jelentett: az előadás kötelező volt a 21. életévüket be nem töltött férfi bölcsész-, jogász- és orvostanhallgatók számára, a tanrend²¹ szerint azoknak, akikre az 1921. évi LIII. (testnevelési) törvény hatálya kiterjedt. A törvény 12-től 21 éves korig kötelezővé tette a fiúknak az iskolán kívüli testnevelés és sportolás keretei között a katonai előképzést, amelynek szervezeti hátterét a Vallás- és Köznevelési Minisztérium felügyelete alatt működő vármegyei, járási, városi, községi testnevelési bizottságok és levanteegyesületek adták, ezek irányításában az 1920–1930-as évek fordulójától a Honvédelmi Minisztérium is egyre nagyobb szerepet kapott.²² Az egyetemi-főiskolai kötelező hadtudományi oktatást tehát a kötelező katonai előképzési rendszerbe kapcsolták azzal a céllal, hogy a tartalékos tiszti szolgálatra jelentkezők kiképzésüket számottevő honvédelmi ismeretek birtokában végezhessek el. Ezt az egyetemi tanszabadság elvére alapozva nem lehetett elérni, ezért szükséges volt 1933-ban a jogi szabályozásba illesztve a hallgatók számára kötelezővé tenni a katonai tárgy teljesítését. A kötelező katonai szolgálat és a kötelező egyetemi-főiskolai hadtudományi képzés bevezetésének

¹⁷ *Magyarság*, 1927. július 29. 1.

¹⁸ HORVÁTH 1933: 9–11.

¹⁹ IVÁNYI 1937: 286. A szerző, Iványi Béla 1927 és 1937 között a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen volt professzor. 1933-ban az Állatorvosi Főiskola hallgatói a Pázmány Péter Tudományegyetem katonai tárgyú kollégiumát látogatták, lásd *Állatorvosi Lapok*, 1933. november 2. 300.

²⁰ A későbbiekben a *Korszerű honvédelmi kérdések* és a *Korszerű honvédelem kérdései* címet is viselte a kurzus.

²¹ A Pázmány Péter Tudományegyetem tanrendjei elérhetők az Arcanum Digitális Tudástáron, a tanrendekre a továbbiakban nem hivatkozom minden esetben.

²² SZABÓ 1989.

időbeli egybeesése (1932, illetve 1933) közt nyilvánvaló tartalmi összefüggés is volt. Az 1939. évi II. (honvédelmi) törvény végrehajtási utasítása²³ tovább szabályozta a katonai tantárgy teljesítésének feltételeit. Eszerint az első két szemeszterben kellett felvenni az előadást, majd kollokválni.²⁴ A Műszaki Egyetemen a harmadik és negyedik évfolyamon is el kellett végezni speciális katonai tárgyú előadásokat, például ballisztikát, vegyi védelmi ismereteket.

Nemcsak a kötelező jelleg jelentett változást az 1869–1873 közötti tanfolyamokhoz képest, hanem az is, hogy ezúttal sokkal alacsonyabb volt a katonai kurzus óraszám, és ennek megfelelően nem is tagolódott tantárgyakra. Az előadás leginkább általános ismeretek átadására szorítkozott.²⁵ Kivételnek tekinthető a *Gázbetegségek és gázszérülések kór- és gyógytana* című tárgy, amelyet csak az orvostudományi karon hirdettek meg.²⁶ Katonai tanszéket nem állítottak fel, a hadtudományi oktatást végző honvédtisztek a Bölcsészettudományi Kar megbízott előadóiként tartották óráikat.²⁷ A katonai előadások nem számítottak be a rendes hallgatók számára kötelező heti 20 órába.²⁸

A tananyagról az előadás címét viselő könyv alapján lehet képet alkotni. *A korszerű honvédelem kérdései* 1933-ban jelent meg a Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadásában.²⁹ A kötet és az egyetemi előadássorozat összefüggését mutatja, hogy a szerzők egy kivétellel megtalálhatók a Pázmány Péter Tudományegyetem 1930–1935 közötti hadtudományi előadói között.³⁰ A könyv nagyjából első fele a politikai és a hadvezetés kapcsolatáról szól (*Politikai és hadvezetés*) Náray Antal tollából. A második rész

²³ *Magyarországi rendeletek tára* 1940: 3623–3625.

²⁴ A Műszaki Egyetemen a harmadik és negyedik évfolyamon is el kellett végezni speciális katonai tárgyú előadásokat, például ballisztikát, vegyi védelmi ismereteket. *Magyarországi rendeletek tára* 1940: 3623–3624.

²⁵ IVÁNYI 1937: 286.

²⁶ Az előadó, Telbisz Albert az 1930–1940-es években ezredorvos, majd kórházparancsnok volt, 1941-től a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanára.

²⁷ *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem almanachja fennállásának 300 tanévében az MCMXXXIV–MCMXXXV. tanévre* 1935. 72.

²⁸ 1930-tól a vidéki egyetemeken is bevezették a hadtudományi tárgyak oktatását, lásd IVÁNYI 1937: 286.

²⁹ NÁRAY 1933.

³⁰ A hat szerző közül Györffy-Bengyel és Kovács tanított a katonai tantárgy bevezetésekor (1930/1931. tanév), hárman pedig hosszabb ideig, Náray 1933–1937, Hellebronth 1934–1937 és Schmoll 1934–1938 között tartotta a hadtudományi kurzust. Kovács 1933–1937 között maradt a hadtudományi előadók között. Lásd erre a Pázmány Péter Tudományegyetem 1933–1938 közötti tanrendjeit. Hollósy-Kuthy az 1934/1935. tanévben a Műszaki Egyetem Mezőgazdasági Karának állatorvosi osztálya, azaz az Állatorvosi Főiskola III. éves hallgatóinak adott elő, lásd *Állatorvosi Lapok*, 1934. 293.

(*A hadviselés és a technika*) öt szerző (Győrffy-Bengyel Sándor, Hellebronth Vilmos, Schmoll Endre, Kováts Gyula, Hollósy-Kuthy László) munkája, és a legfontosabb haditechnikai ismereteket foglalta össze, hét téma köré csoportosítva a tudnivalókat (a hét fejezet: 1. *A technika befolyása a harcra*; 2. *A repülésügy, védekezés repülők ellen*; 3. *A vegyi háború*; 4. *A híradás jelentősége és feladata*; 5. *A technika a terepkialakítás és mozgás szolgálatában*; 6. *Közlekedésügy*; 7. *A háború gazdasági előkészítése*). Megkockáztatható a feltevés, hogy a tanfolyam 1933 őszén történt újraindítása összefügg a könyv megjelenésével, talán az első tanév tapasztalataiból szűrték le 1931-ben azt a tanulságot, hogy tankönyv nélkül kevésbé lehet sikeres a katonai tárgyak oktatása.

Az egyetemi hadtudományi előadások bevezetésében, ami a Pázmány Péter Tudományegyetemet illeti, három olyan ezredes rendfokozatban lévő vezérkari főtiszt vett részt előadóként, aki még a dualizmus időszakában végezte el a legmagasabb szintű katonai képzést, ketten közülük a vezérkari tisztképzés intézménye, a Hadiakadémia³¹ tanáráként számottevő oktatói rutint is szereztek és jelentős szakirodalmi munkásságot fejtettek ki, egyikük a Honvédelmi Minisztérium osztályvezetőjeként tartott előadásokat.³² A tantárgy anyagának kidolgozásában – mint láttuk – ketten részt is vállaltak *A korszerű honvédelem kérdései* című könyv egyes fejezeteinek megírásával. A további négy szerző életrajzában hasonló elemeket lehet megfigyelni,³³

³¹ Az intézmény 1920–1939 között fedőnevek (Hungária Körúti Tiszti Szálló, Ludovika Akadémia Tiszti Továbbképző Tanfolyama, Budapesti Szabályzatismertető Tanfolyam) alatt működött.

³² Dálnoki Kovács (Kováts) Gyula az I. világháború előtt elvégezte a mödlingi katonai műszaki akadémiát és a bécsi hadmérnöki törzskari tanfolyamot. Az 1920-as évektől a HM-ben teljesített vezérkari szolgálatot mint műszaki tiszt. 1925-ben jelent meg *Harcászati feladatok* címmel Horváth Győzővel közösen írt műve. Lásd JACOBI 1938: 34, 505; *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1925. 150.

Szombathelyi (1931-ben Knauz) Ferenc 1914-ben végezte el a bécsi Hadiiskolát. 1923–1926 között a HM-ben teljesített szolgálatot, 1926–1931 között a Hadiakadémián tanított. 1929-ben ezredesi kinevezést kapott, 1931-ben a 3. vegyesdandár vezérkari főnökévé nevezték ki. Lásd SZAKÁLY 2001: 331–332.

Bobai Győrffy-Bengyel Sándor 1914-ben végezte el a bécsi Hadiiskolát. 1924–1927 között a Hadiakadémián tanított és a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténeti Bizottságának póttagja volt. 1925-ben ezredessé nevezték ki, 1927-ben a HM-ben osztályvezetői megbízatást kapott. 1925–1927 között jelent meg *Hadműveleti alapismeretek* című háromkötetes munkája. 1935-ben a 7. vegyesdandár 2. gyalogsági parancsnokká nevezték ki. Lásd SZAKÁLY 2001: 119.

³³ Schmoll Endre két évig a mödlingi katonai műszaki akadémia hallgatója volt. 1924-ben elvégezte a Hadiakadémiát, ezt követően a vezérkari tisztek állományába helyezték át, százados rendfokozatban. 1927–1932 között a Hadiakadémián tanított. 1932–1944 között a Honvédelmi Minisztériumban teljesített szolgálatot, 1938-ban osztályvezetői, 1941-ben csoportfőnök-helyettesi, 1942-ben csoportfőnöki megbízatást kapott. 1935-ben ezredessé nevezték ki a HM-ben. Az 1940/1941. tanévben hat hónapig a Honvéd Bolyai János Műszaki Akadémia parancsnoka volt. *Haditechnikai alapismeretek* című háromkötetes műve 1929–1933 között jelent meg. 1935–1939

és ugyanez a kép rajzolódik ki, ha az eddigi hét személy mellé helyezzük az 1933–1937 között a katonai oktatásban a Pázmány Péter Tudományegyetemen közreműködő további három előadót is.³⁴

között a Pázmány Péter Tudományegyetemen, az 1936/1937-es tanévben pedig a pécsi egyetemen tartott katonai tárgyú előadásokat. Lásd BALLA–PADÁNYI 2001.

Hellebronth Vilmos az I. világháború után a Műszaki Egyetemen mérnöki oklevelet szerzett, és elvégezte a Hadiakadémiát. Ezt követően a HM-ben teljesített szolgálatot a vezérkari tisztek állományában, 1938-ban alezredesi rendfokozatban osztályvezetői megbízatást kapott, 1939-ben ezredessé nevezték ki. Lásd SZAKÁLY 2001: 132. 1934–1937 között tanított a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

Nárai Náray Antal 1920–1924 között a Ludovika Akadémián tanított, közben két évig járt a műszaki egyetemre, és elvégezte a Hadiakadémiát. Ezt követően vezérkari tisztként a budapesti 1. vegyesdandár-parancsnokságon, majd a HM-ben teljesített szolgálatot. 1932-től a Hadiakadémián tanított. 1935-ben alezredessé léptették elő, és osztályvezetői megbízatást kapott a HM-ben. Berkó Istvánnal közösen írt *Légi támadás!* című könyve 1933-ban jelent meg. Lásd SZAKÁLY 1985: 691–692. 1932–1937 között tanított a Pázmány Péter Tudományegyetemen és a József Nádor Műszaki Egyetemen.

Gertyenyi Hollósy-Kuthy László 1925-ben elvégezte a Hadiakadémiát, ezt követően a HM-ben vezérkari szolgálatot teljesített műszaki előadóként. 1939-ben osztályvezető-helyettes volt, ebben az évben ezredessé és az V. hadtest vezérkari főnökévé nevezték ki. Lásd HOLLÓSY-KUTHY 1992: 17–18; SZAKÁLY 2001: 138–139. Az 1934/1945. tanévben a Műszaki Egyetem Mezőgazdasági Karának állatorvosi osztálya, azaz az Állatorvosi Főiskola III. éves hallgatóinak adta elő a korszerű honvédelem című tárgyat, lásd *Állatorvosi Lapok*, 1934. október 15. 293.

³⁴ Fábry Dániel 1921-ben elvégezte a Hadiakadémiát, majd a Pázmány Péter Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karát, ahol doktori oklevelet szerzett. 1921–1924 között a HM-ben, 1924–1928 között József főherceg szárnysegédjeként szolgált. 1928–1930 között magyar katonai attasé volt Bécsben. 1930-ban ezredes rendfokozatban visszahelyezték a HM-be, ahol 1932-ben a szervezési osztály vezetőjévé nevezték ki. 1935-ben az 1. vegyesdandárnál tüzérparancsnoki megbízatást kapott. 1937-től országos légvédelmi parancsnok, 1938-tól emellett a HM légvédelmi csoportfőnöke is volt. 1938-ban részt vett a kötelező munkaszolgálat törvényi előkészítésében és az Országos Közérdekű Munkaszolgálat Felügyelőségének vezetőjévé nevezték ki. 1940-ben nyugállományba vonult. 1933–1935 között hadtudományi előadásokat tartott a budapesti, a pécsi és a szegedi tudományegyetemen. Lásd SZAKÁLY 2001: 91–92; Révai Nagy Lexikona. *Az ismeretek enciklopédiája XXI* 1935: 319. 1939-től a műszaki egyetem közgazdaságtudományi karán magántanárként tanította a *Népesedési és gazdasági statisztika a nemzetvédelem szolgálatában* című tárgyat, lásd *Hivatalos Közlöny*, 1939. december 1. 451.

László Dezső 1922-ben elvégezte a Hadiakadémiát, ezt követően a HM-ben különböző vezérkari beosztásokban szolgált. 1934-ben alezredessé léptették elő, 1936-ban megbízták a HM vezérkari feladatokat ellátó csoportfőnöksége egyik osztályának vezetésével, 1937-ben a budapesti 1. vegyesdandár parancsnokságának vezérkari főnökévé nevezték ki, 1938-ban ezredes rendfokozatban visszahelyezték a Honvéd Vezérkar Főnökségére osztályvezetőként. Lásd SZAKÁLY 1996: 14–15. 1934–1937 között tanított a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

Beregfy Károly 1921-ben végezte el a Hadiakadémiát. Ezt követően a HM-be vezényelték, és a vezérkari állományba vették. 1925–1927 között a HM anyagi csoportfőnökségén, 1927–1929 között a vezérkari funkciót ellátó csoportfőnökségen teljesített szolgálatot. 1929–1932 között a Hadiakadémián tanított, 1932-ben ezredes rendfokozatban ismét a HM-be helyezték, ahol

A pályaképek vizsgálata alapján megállapítható, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetem hadtudományi előadói³⁵ a honvédség elitjébe, legtöbb esetben a szellemi elitjébe tartoztak képzettségük, szolgálati helyük, beosztásuk, szakirodalmi munkásságuk alapján. Ketten elvégezték a műszaki egyetemet is, közülük volt, aki közgazdaságtudományi doktorátust is szerzett. Találhatunk olyat, aki évekig a Magyar Tudományos Akadémia egyik bizottságának pótagja volt, és olyat is, aki a katonai diplomácia területén is dolgozott. A hadtudományi oktatói kar magas színvonala nemcsak azt mutatta, hogy a leendő tartalékos tisztek előképzését kiemelten kezelte a honvédelmi vezetés, hanem azt is, hogy a Honvédelmi Minisztérium olyan előadókat küldött, akik megközelítették az 1930-as évek professzori szintjét, és a hallgatók előtt is tekintélynek számítottak. Az egyetemi hadtudományi oktatásban részt vevő előadókat néhány éves egyetemi működést követően magasabb beosztásba nevezték ki, vagy a Honvédelmi Minisztériumba,³⁶ vagy az 1. vegyesdandárhoz.³⁷

A hadtudomány és a civil felsőoktatás kapcsolata nem volt egyoldalú: az egyetemi-akadémiai szféra is részt vállalt – már 1872-től kezdve – a honvédtisztképzésben. Az 1920-as évekből elegendő három egyetemi tanárt, a Magyar Tudományos Akadémia tagját kiemelni, aki hosszabban tanított a Ludovika Akadémián: Cholnoky Jenő 1920–1924-ig földrajzot, Heller Farkas 1922–1926-ig közgazdaságtant és szociológiát, Zelovich Kornél 1926–1935 között közgazdaságtant.³⁸

1938-ra teljesen lecserélték az 1932–1935 között megbízott katonai előadókat, helyettük 1937-ben Hankovszky Gyula és Fábíán Lajos, 1938-ban Bardóczy Ferenc

a honvédség anyagi ügyei és a hadiipari fejlesztések ellenőrzése tartozott hozzá osztályvezetőként, majd csoportfőnök-helyettesként. 1939-ben a Hadiakadémia parancsnokává nevezték ki, ezt a tisztségét 1941-ig töltötte be. Lásd SZAKÁLY 1996: 13–14. 1933–1937 között tanított a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

³⁵ A 10 előadó közül Hollósy-Kuthy László nem a Pázmány Péter Tudományegyetemen, hanem a József Nádor Műszaki Egyetemen tanított.

³⁶ Beregfy Károly 1937-ben fejezte be egyetemi működését, és a HM egyik csoportfőnök-helyettesévé nevezték ki. Schmoll Endre 1938-ig tanított, abban az évben a HM egyik osztályvezetője lett. Nárai Antal három év egyetemi óraadás után, 1935-ben kapott osztályvezetői megbízatást, a tanítást 1937-ig folytatta. Hellebronth Vilmos 1937-ig tanított, a következő évben őt is osztályvezetővé nevezték ki.

³⁷ Fábry Dániel 1935-ig, László Dezső 1937-ig tanított az egyetemen, az utolsó tanítási évében előbbi az 1. vegyesdandár tüzérparancsnokává, utóbbit pedig vezérkari főnökévé nevezték ki.

³⁸ BACHÓ 1930: 964, 968, 983. Cholnoky 1905–1920 között a kolozsvári, 1921–1940 között a Budapesti Tudományegyetem professzora volt, 1920-tól lett a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Hellert 1914-ben nevezték ki a műszaki egyetem professzorává, 1921-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották. Zelovich 1914-től volt a műszaki egyetem tanára, 1921-től tartozott a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé. MARKÓ et al. 2003: I. A–H, 199–200, 502–503; III. R–Zs, 1422–1423.

és Koszorús Ferenc³⁹ kapcsolódott be a honvédelmi oktatásba.⁴⁰ A stafétabotot átvevők képességéről, katonai előmeneteléről és pályafutásáról ugyanaz mondható el, mint elődeikkel kapcsolatban. Magyarország hadba lépése után értelemszerűen tovább folytatódott az egyetemi hadtudományi képzés, a Budapesti Tudományegyetemen utoljára az 1944. őszi szemeszterben hirdették meg az előadásokat.

Az 1949-ben elindított intenzív hadseregfejlesztés⁴¹ 1868 és 1930 után harmadszorra is felvetette a tartalékos tiszti utánpótlás kérdését, amelyhez a bázist ismét csak a felsőoktatási intézményrendszerben találta meg a kormányzat. Az 1950/1951-es tanév második félévében vezették be az egyetemi és főiskolai hallgatók csapaton kívüli általános lövész kiképzését és a *Honvédelmi ismeretek* című tantárgy oktatását, azzal a céllal, hogy az egyetemet és főiskolát végzett férfiakat tartalékos tisztekként, szakaszparancsnokokként vehessék számításba.⁴² A korábbiakhoz képest teljesen új megközelítést jelentett, hogy a korábbi gyakorlattól eltérően ezúttal nem az egyetem megbízott előadói voltak az oktatótisztek, hanem – összefüggésben

³⁹ Hankovszky Gyula 1926-ban végezte el a Hadiakadémiát, majd jogi doktorátust szerzett. 1931-ben a Honvéd Főparancsnokságon kapott beosztást, 1932–1934 között csapatszolgálatot teljesített a 2. honvéd gyalogezrednél. 1934–1938 között a HM-ben a személyügyi alosztályt vezette, 1938–1940 között a HM békeszervezéssel és karhatalmi ügyekkel foglalkozó 1/a. osztályán osztályvezető-helyettes, 1940–1943 között pedig osztályvezető volt. 1939-ben alezredessé léptették elő, 1941-ben ezredessé nevezték ki. Lásd SZAKÁLY 2001: 124. 1937–1940 között tanított a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

Fábián Lajos 1929-ben elvégezte a Hadiakadémiát, ezt követően a HM-ben és az 1. tüzérosztálynál teljesített szolgálatot. 1938–1939-ben a Hadiakadémián tanított. 1939-ben alezredessé léptették elő, 1940–1944 között a HM hadiüzemekkel és légótalommal foglalkozó 17/a. osztályát vezette. Lásd SZAKÁLY 2001: 91; *Nagy Magyar Compass*, 65, 59. 1938–1940 között tanított a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

Bardóczy Ferenc 1926-ban elvégezte a Hadiakadémiát, ezt követően a szegedi 5. vegyesdandár parancsnokságán vezérkari tisztként szolgált. 1931–1935 között a Ludovika II. Főcsoportjánál (a Honvéd Bolyai János Műszaki Akadémia jogelődjén) tanított. 1935–1938 között a HM Kiképzési Osztályán teljesített szolgálatot, 1938–1939-ben a törzstiszti tanfolyam tanulmányvezetője volt. 1939-től a HM személyügyi 8., illetve 8/a. osztályát, majd II. csoportfőnökségét vezette, 1942-től ezredes, 1943 után vezérőrnagy rendfokozatban. Lásd SZAKÁLY 2001: 41–42. 1938–1942 között tanított a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

Koszorús Ferenc 1929-ben végezte el a Hadiakadémiát, ezt követően több alakulatnál teljesített csapat- és vezérkari szolgálatot. 1936–1940 között a Honvéd Főparancsnokság lovassági szemlélőjének kiképzési előadójaként szolgált. 1937-ben őrnaggyá, 1939-ben alezredessé léptették elő. 1940–1941-ben a Ludovikán kapott tanulmányvezetői megbízatást, 1941 után a 2. páncélos hadosztály, majd az I. páncélos hadtest vezérkari főnöke volt. 1942-ben ezredesi kinevezést kapott. Lásd SZAKÁLY 2001: 186. 1938–1942 között tanított a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

⁴⁰ Mindössze egy szemeszterben, az 1937/1938-as tanév második félévében Vörös Géza és Szász Pál is tartott katonai előadást a Budapesti Tudományegyetemen.

⁴¹ HORVÁTH 2018: 270–276.

⁴² ÁBTL 4. 2. – 02134/Min.Ir. – 1951.

az egyetemi autonómiák 1946–1950 közötti felszámolásával – a (ki)képzési rendszert az egyetemektől és főiskoláktól függetlenített szervezetben alakították ki, önálló csapatparancsnokságnak megfelelő katonai tanszékek felállításával, amelyek (élükön a tanszékparancsnokkal, 1953-tól tanszékvezetővel) nem az egyetem, hanem a HM Katonai Tanintézetek Csoportfőnöksége alá tartoztak, a kiképzési terveket pedig az ELTE esetében a Honvéd Akadémia Parancsnoksága dolgozta ki, és ellenőrizte végrehajtásukat.⁴³

Az 1951/1952-es tanévben átfogóbbá tették a rendszert, a katonai tanszékek számát 11-re emelve, amelyeken a felsőoktatási intézmények oktatási profiljának nagyjából megfelelő fegyvernemi oktatást és kiképzést folytattak. A tervezett struktúrában a Budapesti Tudományegyetem Gyalogos Tanszéke látta el az oktatási és lövész-kiképzési feladatokat az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Lenin Intézetben és a Budapesti Pedagógiai Főiskolán. Az 1952/1953-as tanév kezdetén a katonai tanszékek száma 16-ra nőtt, az ELTE mindhárom karán létesítettek egyet-egyet, ezek közül két gyalogos-/lövész-, egy pedig légvédelmi kiképzést végzett. 1953 után a három tanszékhez több budapesti és vidéki (mosonmagyaróvári, egri és keszthelyi) felsőoktatási intézmény is tartozott.⁴⁴ 1955–1956 között az ELTE-n három helyett két katonai tanszéken, a Lövész Tanszéken (1. sz. Budapesti Katonai Tanszék) és a Légvédelmi Tüzér Tanszéken (2. sz. Budapesti Katonai Tanszék) oktatták a honvédelmi ismereteket, minden félévben heti három órában, az előbbi a Nyelv- és Irodalomtudományi Kar, a Történettudományi Kar és az Állam- és Jogtudományi Kar, az utóbbi a Matematikai–Fizikai–Kémiai Kar és az Élet- és Földtudományi Kar hallgatói számára tartott órákat. Az első félévben gyakorlati jeggyel, a másodikban vizsgával kellett teljesíteni a tárgyat.⁴⁵ A két tanszéken 28, illetve 27 fő teljesített szolgálatot meglehetősen tagolt katonai szervezetben.⁴⁶

A katonai tanszékek munkája nem hozta meg a kívánt eredményt. 1955-ben tervbe vették az egyetemi honvédelmi oktatás felülvizsgálatát, azonban az 1956-os forradalom alatt a katonai tanszékek nagy része megszűnt,⁴⁷ és 1957-ben már nem indították újra a tartalékos tisztképzést az egyetemeken és a főiskolákon.

Az egyetemi hadtudományi képzés három korszakát (1868–1873, 1933–1944, 1951–1956) összehasonlítva egy állandó elem azonnal feltűnik: minden esetben

⁴³ ÁBTL 4. 2. – 02134/Min.Ir. – 1951.

⁴⁴ OROSZI 2001: 83–87.

⁴⁵ *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője 1954/1955* 1956: 177; *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője 1955/1956* 1957: 233; *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanrendje 1954/1955* [é. n.]: 1–4, 15–16.

⁴⁶ OROSZI 2001: 82–86.

⁴⁷ OROSZI 2001: 89–91.

a gyors haderőfejlesztéshez szükséges tartalékos tiszti állomány gyors növelése volt a cél a meglévő felsőoktatási intézményrendszerre – így a pesti tudományegyetemre és jogutódaira – támaszkodva. A változó elemek közül két tendencia emelhető ki. Amíg az első korszakban a hadtudományi előadások – tiszteletben tartva az egyetemi tanszabadság elvét – szabadon választhatók voltak, addig 1933-ban és 1951-ben ezeket kötelezővé tették. Az egyetemi autonómia további korlátozását jelentette, hogy az 1950-es években a képzési forma militarizálódott, és intézményi szempontból függetlenedett az egyetemi szervezettől. A tananyag mérete és időkerete sem volt állandó, 1869–1873 között 9–10 tantárgyból állt, ami heti 10–12 órát jelentett két félév során. 1933–1945 között általánosabb, összefoglaló ismereteket nyújtott a képzés szintén két szemeszteren át, de csak heti két órában. 1951–1956 között jelentősen megemelkedett a katonai tantárgy óraszám, 1954 után a teljes képzési időre (nyolc félév) kiterjedt, heti három órában, ez nagyságrendileg megfelelt az 1869–1873 között igényelt időkeretnek. Mindhárom alkalommal szükségmegoldást jelentett a tartalékos tiszti utánpótlásnak ez a formája, a leghosszabb ideig, 12 évig 1933 és 1944 között alkalmazták.

Felhasznált irodalom és források

- A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem almanachja fennállásának 300. tanévében az MCMXXXIV-MCMXXXV. tanévre* (1935). Lezáratott 1935. augusztus 1-én. Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda. Online: https://adt.arcanum.com/hu/view/ELTE_Almanach_1934/?pg=0&layout=s
- A Magyar Királyi Tudományegyetem 1868 és 1973 közötti tanrendjei. Online: https://adt.arcanum.com/hu/collection/ELTE_EgyetemiTanrendek
- A Pázmány Péter Tudományegyetem 1933–1938 közötti tanrendjei. Online: https://adt.arcanum.com/hu/collection/ELTE_EgyetemiTanrendek
- Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője 1954/1955* (1956). Budapest: ELTE. Online: https://adt.arcanum.com/hu/collection/ELTE_Almanach/?page=1
- Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője 1955/1956* (1957). Budapest: ELTE. Online: https://adt.arcanum.com/hu/collection/ELTE_Almanach/?page=1
- Az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanrendje 1954/1955* [é. n.]. Online: https://adt.arcanum.com/hu/collection/ELTE_EgyetemiTanrendek
- ÁBTL 4. 2. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Parancsgyűjtemény.
- BACHÓ László szerk. (1930): *A Magyar Kir. Honvéd Ludovika Akadémia története*. Budapest: Ludovika Akadémia.
- BALLA Tibor – PADÁNYI József (2021): Műszaki kiválóságok: Schmoll Endre. *Műszaki Katonai Közlöny*, 31(1), 33–40. Online: <https://doi.org/10.32562/mkk.2021.1.2>

- BÉNYEI Miklós (1986): A Ludovika Katonai Akadémia kérdése a reformkori országgyűléseken. *Hadtörténelmi Közlemények*, 33(2), 300–312.
- CSIKÁNY Tamás (2008): A magyar katonai felsőoktatás 200 éve – dióhéjban. *Nemzet és Biztonság*, 1(10), 76–85.
- HOLLÓSY-KUTHY László (1992): *Élményeim a második világháború alatt 1939–1945*. Szerk. Erdős Ferenc; s. a. r. Szabó Péter. Székesfehérvár: magánkiadás.
- HORVÁTH Ferenc (1933): A korszerű kiképzés irányelvei rövid szolgálati idő mellett. *Magyar Katonai Szemle*, 3(10), 1–32.
- HORVÁTH Miklós szerk. (2018): *Magyarország hadtörténete IV. 1919-től napjainkig*. Budapest: Zrínyi.
- IVÁNYI Béla (1937): Szentpétery Imre: A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935. Bp., 1935. (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története IV.) [Könyvismertetés]. *Hadtörténelmi Közlemények*, 38, 284–286.
- JACOBI Ágost (1938): *Magyar műszaki parancsnokságok, csapatok és alakulatok a világháborúban*. Budapest: Közlekedési Nyomda.
- Magyarországi rendeletek tára* (1940), 74(1–2).
- MARKÓ László et al. (2003): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002 I–III*. Főszerk. Glatz Ferenc. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ.
- MÁRKUS Dezső szerk. (1901): *Magyar törvénytár 1000–1895 VII. Corpus Juris Hungarici. Millenniumi emlékkiadás. VII. kötet. 1740–1835. évi törvénycikkék*. Budapest: Franklin.
- MÉSZÁROS István (1981): *Ratio educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*. Ford., jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István. Budapest: Akadémiai.
- NÁRAY Antal (1933): *A korszerű honvédelem kérdései*. Budapest: Pallas.
- OROSZI Antal (2001): Katonai tanszékek a hazai egyetemeken a Rákosi-korszakban. *Új Honvédségi Szemle*, 55(1), 77–92.
- PÁSZTI László (2017): Magyar hadtudományi munkák bibliográfiája, 1850–1880. *Hadtörténelmi Közlemények*, 130(4), 1057–1127.
- Ratio educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas* (1806). Budae: Typis et Sumtibus Regiae Universitatis Hungaricae. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Orszaggyules_ReformkorElottiDok_1806_RatioEducationisPublicae
- Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája XXI* (1935). Kiegészítés A–Z. Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet.
- SZABÓ János (1989): A levelezőintézmény és társadalmi környezete. *Hadtörténelmi Közlemények*, 102(4), 495–520.
- SZAKÁLY Sándor (1985): Náray Antal feljegyzései Magyarország hadbalépéséről „1941. április 12-től”. *Hadtörténelmi Közlemények*, 32(3), 690–704.
- SZAKÁLY Sándor (1996): A magyar királyi honvéd Hadiakadémia parancsnokai (1919–1944). *Honvédségi Szemle*, 50(9), 1–18.
- SZAKÁLY Sándor (2001): *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Adattár és lexikon*. Budapest: Ister.
- SZENTPÉTERY Imre (1935): *A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.